

ULMUS SPP NING ZARARKUNANDALARI VA ULARGA QARSHI QO'LLANILADIGAN HIMOYA USULLARI.

Rustamova Gulnoza Yusufjanovna

O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti Andijon filiali
Markaziy Osiyo Atrof-muhit va iqlim o'zgarishini o'rganish
universiteti
("Green University")
O'zbekiston

Annotatsiya Ushbu maqolada qayrag'och (*Ulmus spp.*) daraxtining biologik xususiyatlari, ekologik va xo'jalikdagi ahamiyati hamda ning aosiy zarakunandalari haqida ketirilib o'tilgan. Bu hashorotlar bioekologiyasi, ko'payishi va o'simlikni zararlashi oqibatlarini batavsil yoritilgan. Zararkunandalarga bir necha himoya usullari ham qayd etilgan.

Kalit so'zlar: qayrag'och, *Ulmus*, o'rmon xo'jaligi, himoya o'rmonlari, ekologiya, qayrog'och bargini yeyuvchi qo'ng'iz, qayrag'och kattapo'stloqxo'ri, shaxar mo'ylovkori.

ВРЕДИТЕЛИ *ULMUS SPP.* И МЕТОДЫ БОРЬБЫ С НИМИ

Рустамова Гулноза Юсуфжановна
Андижанский филиал Научно-исследовательского
института лесного хозяйства
Центрально-Азиатский университет по изучению
окружающей среды и изменения климата
("Green University")
Узбекистан

Аннотация. В данной статье рассматриваются биологические особенности, экологическое и хозяйственное значение вяза (*Ulmus spp.*), а также его основные насекомые-вредители. Подробно описаны биоэкология вредителей, особенности их размножения и характер повреждений, наносимых растениям. Также приведены несколько методов защиты и борьбы с вредителями.

Ключевые слова: вяз, *Ulmus*, лесное хозяйство, защитные леса, экология, листоед вяза, большой короед вяза, усач.

PESTS OF *ULMUS* SPP. AND METHODS OF THEIR CONTROL

Rustamova Gulnoza Yusufjanovna

Andijan Branch of the Forestry Research Institute

Central Asian University for the Study
of the Environment and Climate Change

(Green University)

Uzbekistan

Abstract. This article discusses the biological characteristics, ecological and economic importance of elm (*Ulmus* spp.) trees, as well as their main insect pests. The bioecology, reproduction, and the damage caused by these pests to the host plants are described in detail. Several pest management and control methods are also presented.

Keywords: elm, *Ulmus*, forestry, protective forests, ecology, elm leaf beetle, large elm bark beetle, longhorn beetle.

Kirish. Oʻrmon xoʻjaligini rivojlantirish va ekologik muammolarni kamaytirishda daraxt turlarini toʻgʻri tanlash muhim ahamiyatga ega.

Qayragʻoch baland boʻyli, uzoq umr koʻruvchi daraxt boʻlib, 25–30 metr balandlikka yetishi mumkin. Barglari yirik, tuxumsimon shaklda boʻlib, changni ushlab qolish qobiliyatiga ega. Ildiz tizimi chuqur va tarvaqaylab ketgan boʻlib, tuproqni mustahkamlashda muhim rol oʻynaydi. Ekologik ahamiyati Qayragʻoch daraxtlari havoni tozalash, kislorod ajratish va mikroiklimni yaxshilashda katta ahamiyatga ega.

U shamol tezligini kamaytiradi, tuproq namligini saqlaydi va choʻllanish jarayonining oldini olishga yordam beradi. Oʻrmon xoʻjaligidagi ahamiyati

Qayragʻoch oʻrmon xoʻjaligida koʻp maqsadli daraxt turi hisoblanadi. Uning yogʻochi mustahkam va elastik boʻlib, mebelsozlik, qurilish va qishloq xoʻjaligi asboblari tayyorlashda ishlatiladi. Shuningdek, kesilgandan keyin bachkilab tez tiklanish xususiyatiga ega. Himoya oʻrmonlaridagi oʻrni

Qayragʻoch yoʻl boʻylari, daryo va kanal qirgʻoqlarida himoya oʻrmonzorlari barpo etishda keng qoʻllaniladi. U suv va shamol eroziyasining oldini olishda samarali hisoblanadi. Lekin Qayragʻoch daraxtida uchraydigan zararkunandalar uchrashi va

qayragochga zarar keltirishi mumkin bolgan eng xafli zararkunandalar hisoblanadi. Bulardan quyidagi zararkunandalar kuzatilgan va qashi kurash choralari qo'llash mumkin.

Qayrag'och bargini yeyuvchi qo'ng'iz -*Xanthogaleruca luteola* (yoki *Pyrrhalta luteola*) Bu qo'ng'iz O'zbekiston, xususan Toshkent va Far 'ona vodiysi populyatsiyalarida o'rganilgan. Uning lichinkalari barglarni to'rsimon qoldirib (skeletlashtirib) oziqlanadi, bu esa daraxtlarning zaiflashishiga olib keladi. *Xanthogaleruca luteola* Chrysomelidae oilasidan sariqdan zaytun yashilgacha bo'lgan qo'ng'izdir. Uning ko'krak qismi orqasida nuqtalari va xar bir qanotlarida ikkita yog'on va ingichka chiziqlari mavjud.

1-rasm. Qayrag'och bargini yeyuvchi qo'ng'iz – (*Xanthogaleruca luteola*)

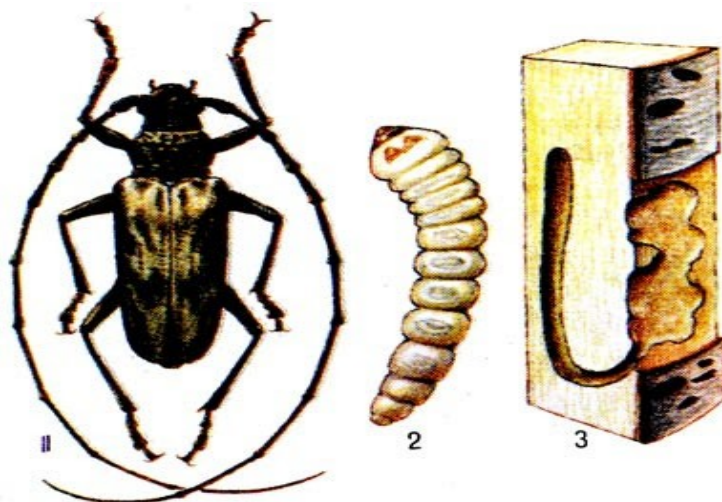
Lichinkalar qora dog'lar va chiziqlar bilan sariq rangga ega bo'lib, juda ko'zga tashlanadi. Ular odatda barglar bilan oziqlanadi va uzunligi bir 12. mm gacha o'sadi. Voyaga etganlar uylar, garajlar va yog'och qoziqlari kabi himoyalangan joylarda va hovli qoldiqlari ostida qishlashadi. Ular bahorda havo isishi bilan paydo bo'ladi va 25 yoki undan ko'proq to'p-to'p qilib sariq yoki limon shaklidagi tuxumlarni barglarning pastki qismiga qo'yib, qarag'ochning novda uchlariga qarabga siljiydi.. Lichinkalar tuxum qo'yilgandan keyin taxminan bir hafta o'tgach chiqadi. Uch hafta o'tgach, lichinkalar to'liq etuk bo'lib, daraxt tagida g'umbakga ayladi. 14 kun davomida

g'umbaklik so'ng imagolar paydo bo'ladi, bir yilda uch yoki undan ortiq avlod paydo bo'lishi mumkin. Lichinkalar ham yetuk zotlar ham barglar bilan oziqlanadi.

Yillar davomida bu qo'ng'iz qayrag'ochlarning asosiy zararkunandasiga aylandi. Kattalar ham, lichinkalar ham barglar bilan oziqlanganligi sababli, kuchli rivojlanish kuzatilganda novdalar barglari to'liq yo'qolishi mumkin..

Qayrag'och katta po'stloqxo'ri, qayragochdan boshqa, terak, yong'oq, tol daraxtlarini yo'g'on shoxi va tanalariga zarar yetkazadi. Bu zararkunanda oziqlanadigan daraxtida lichinkalik xolatida qishlab qoladi. Mart oyining birinchi o'n kunligida g'umbakka aylanadi va aprel oyining boshlarida kunduzlari uchib chiqib, qo'shimcha ovqatlanadi. Urg'ochi qo'ng'iz 60 tagacha tuxum qo'yadi. Xamma tuxumini 6-12 kun ichida qoyib bo'ladi. Qo'yilgan tuxumlardan 7-10 kundan keyin lichinkalar chiqadi. Yo'ning uzunligi 70 mm bo'ladi. Lichinka xammasi bo'lib, 18-20 kun ovqatlanadi, tog'li joylarda 30 kun. Bu zararkunanda vodiy joylarida 4 ta, tog'li xududlarda 3 ta avlod beradi

Shahar mo'ylovkori qo'ng'iz O'rta Osiyoda keng tarqalgan. U erda ko'plab daraxt turlariga, ayniqsa, shaharlarda o'sadigan terak, chinor, oq akatsiya, yong'oq va boshqalarga katta zarar etkazadi. Qo'ng'izning uzunligi 28–47 mm, to'q kulrang-jigarrang, ustida kumushsimon tuklari bor. Qo'ng'izning parvoz davri aprel oyining oxiridan iyun oyining o'rtalariga qadar davom etadi. Urg'ochilar har qanday yoshdagi, ko'pincha keksa daraxtlarning po'stlog'idagi yoriqlar va chuqurliklarda 1-3 tuxum qo'yadi. Bitta urg'ochi 270 tagacha tuxum qo'yadi.

2-rasm. Shaxar mo'ylovkori- (*Aeolesthes sarta* Sols.)

Katta yoshdagi lichinkalar po'stlog'i ostiga chuqur kirib, dastlab po'stlog'i bilan oziqlanadi, so'ngra dastani ichiga chuqur kirib boradigan o'ralgan tunnellarni hosil qiladi va po'stlog'ini keskin kesib tashlaydigan tartibsiz oval bo'shliqlarga kiradi. Kuzda lichinkalar daraxt ichiga chuqurroq kirib, u erda qishlaydi va keyingi yil tunnelini davom ettiradi. Avvaliga tunnel pastga qarab harakat qiladi, so'ngra. Yosh qo'ng'izlar yoz oxirida paydo bo'ladi va tunnellarda qishlaydi. Ikki yilda bir avlod berishi kuzatilgan.

Shahar uzun shoxli qo'ng'iz sog'lom daraxtlarga hujum qiladi va asta-sekin ularning zararlab nobud qiladi. Dengiz sathidan 1800 metr balandlikdagi vodiy va tog' o'rmonlarida uchraydi. Shahar uzun shoxli qo'ng'iz tomonidan shikastlangan daraxtlar o'zlarining texnik xususiyatlarini butunlay yo'qotadilar va yog'och ishlab chiqarish sohalarida foydalanishgaga yaroqsiz bo'lib qoladi.

Xulosa qilib aytganda, qayrag'och O'zbekiston o'rmon xo'jaligida ekologik va iqtisodiy jihatdan muhim daraxt turi hisoblanadi. Uni keng miqyosda ekish va saqlash ekologik barqarorlikni ta'minlashga va qayragoch daraxtlarida uchraydigan zararkunandalar o'rmon xo'jaligida jiddiy ekologik va iqtisodiy zarar keltirishi oldini olish.

Shu bois qayrag'och o'rmonlarini muhofaza qilishda zararkunandalarni erta aniqlash, doimiy monitoring olib borish hamda integratsiyalashgan kurash choralari — agrotexnik, biologik va kimyoviy usullarni uyg'unlashtirib qo'llash muhim ahamiyatga ega. O'z vaqtida amalga oshirilgan himoya tadbirlari qayrag'och daraxtlarining sog'lom saqlanishini ta'minlab, o'rmon ekotizimining barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston o'rmon xo'jaligi bo'yicha ilmiy manbalar.
2. Dendrologiya va ekologiya bo'yicha adabiyotlar.
3. O'rmon ekotizimlarida hasharot zararkunandalarining roli
4. Aukema, J. E., et al. (2010). Exotic Insects Threatening North American Forests. Bioscience.